

Recensies

H. Henrichs, *Johan Brouwer. Zoeker, ziener en bezieler. Een biografie* (Dissertatie Universiteit van Amsterdam 1989; Amsterdam: Arbeiderspers, 1989, 464 blz., f49,50, ISBN 90 295 2009 4).

Tussen zijn tijdgenoten behoorde Johan Brouwer (1893-1943) als historicus en letterkundige tot de schrijvers van het tweede plan. Hoezeer hij in de jaren zestig en zeventig al was vergeten vertelt de auteur van deze biografie in een ontwapenend 'woord vooraf. Omstreeks 1977 kwam een vriend van hem 'weer eens met iets nieuws': hij had een schrijver ontdekt 'die de Nederlandse perken verre te buiten ging', Johan Brouwer. Samen met deze vriend begon Henrichs aan de studie van de onbekende, bijzondere man, een studie die hij alleen voltooide en waarvan de resultaten nu in deze biografie voor ons liggen. Zij diende hem als dissertatie.

Henrichs schreef een eerlijk en voorzichtig boek. Hij romantiseerde Brouwer niet, hechtte aan diens werk geen buitenproportionele betekenis, idealiseerde zijn betrokkenheid bij de Spaanse Burgeroorlog evenmin als de hem noodlottig geworden deelneming aan het verzet. Dank zij zijn tact heeft hij van dit ongelukkige bestaan een evenwichtige analyse kunnen geven. Brouwer, zo blijkt uit dit boek, ging de Nederlandse perken zeker niet verre te buiten. Integendeel, ondanks haar buitensporigheid was dit een zeer Nederlandse existentie.

Brouwer was een hoog getalenteerd maar onevenwichtig man. Het heeft geen zin hier de gegevens over zijn leven kort samen te vatten. Het werd door veel nerveuze wendingen gekenmerkt. Men heeft, nu men de data fraai geordend en geïnterpreteerd voor zich heeft, de neiging te vermoeden dat Brouwer zichzelf in elk geval in één opzicht gelijk is gebleven: zijn onbedwingbare behoefte om te getuigen. Hij was een man die in de loop der jaren veel tegenstrijdige meningen heeft verkondigd. Hij was orthodox protestant, hij was katholiek, hij was agnosticus; hij was conservatief, hij was progressief, communist en anti-communist. Al deze opinies steunde hij op dezelfde eruditie en ervaring; zij maken allermindst de indruk fasen in een rijpingsproces te zijn geweest. Maar alle verspreidde hij met dezelfde intensiteit in velerlei publikaties. Het derde hem blijkbaar niet dat hij daarmee zijn lezers wel in de war moest brengen zodat hij, die geestelijk leiderschap nastreefde, nooit volgelingen kreeg. Alles wat hij deed en bereikte bleef in zekere zin marginaal. Zelfs op de dramatische momenten die zijn leven beslissend beïnvloedden — zijn betrokkenheid bij een moord in 1922, zijn verslaggeving van de Spaanse Burgeroorlog, zijn aandeel in het verzet — stond hij niet in het centrum maar terzijde. Hij beheerste noch zijn eigen existentie noch zijn omgeving.

Brouwer schreef veel. Zijn bekendste boek is natuurlijk *Philips Willem* uit 1940 dat tot het in 1942 niet meer herdrukt mocht worden goed verkocht. Hier had hij een vorm geschapen die hem in staat stelde zijn verschillende talenten en neigingen — die van historicus, literator, mysticus, filosoof, cultuurcriticus enz. — als het ware in één conceptie samen te vatten en tot hun recht te laten komen.

Henrichs' beschrijving van Brouwers moeilijke bestaan en deels bepaald niet oninteressante werk is uitstekend geslaagd.

E. H. Kossmann

J. Charité, ed., *Biografisch woordenboek van Nederland*, II en III (Rijks Geschiedkundige Publicatiën; Amsterdam: Elsevier, 1985, 654 blz., ISBN 90 10 05501 9 en Den Haag: Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, 1989, 695 blz., ISBN 90 5216 006 6).

Zowel in deel II als in deel III deelt de redactiecommissie ter inleiding mee dat er, vergeleken bij het eerste deel, geen principiële wijzigingen in de samenstelling hebben plaatsgevonden. De recensent kan iets gelijkaardigs vaststellen: sinds het in dit tijdschrift verschenen recensieartikel (*BMGN*, XIXC (1984) 435-439) is zijn overwegend positieve oordeel over opzet en realisering niet gewijzigd. Volgens hem kan eindredacteur J. Charité met voldoening van zijn rustend leven genieten. Vooral door diens toedoen en bemiddeling is de vaderlandse historiografie met een indrukwekkend en onmisbaar lees- en naslagwerk verrijkt. Het bevat de overzichtelijke en goed leesbare neerslag van talloze en veelsoortige prestaties van merendeels recente aard op het gebied van politieke, maatschappelijke en culturele vormgeving aan de Nederlandse samenleving. Het geeft blijk van grote deskundigheid en nauwgezette kennis van vakgenoten of van historisch geïnteresseerde medespelers in het veelvormige leven van alledag. Zelfs kenners van het (jongste) verleden biedt het aanknopingspunten en richtingwijzers voor hun onderzoek.

De lezer krijgt de indruk dat de eindredacteur met toenemende moeite zijn auteurs heeft weten te temmen in hun voor de hand liggende drang naar omstandige weergave van onderzoek en kennis. Vooral in deel III wordt dat zichtbaar. Meer dan in de voorgaande delen zijn daar specialisten aan het woord op het terrein van de muziek-, theater-, kunst-, architectuur-, krijgs-, sport- en kleinkunstgeschiedenis. Schrijvers van dissertaties en doctoraalscripties alsmede samenstellers van tentoonstellingscatalogi lichten ons hier en daar rijkelijk gedetailleerd in over hun helden en heldinnen, die dan ook niet altijd de contextuele belichting krijgen welke in vele andere bijdragen met meer succes is beproefd. Stond in deel I voor een geportretteerde gemiddeld twee en driekwart kolom ter beschikking, in deel II werden het precies drie kolommen, terwijl dat in deel III tot drie en een derde kolom is uitgedijd. Zeker in vergelijking met het eerste deel is een en ander niet toe te schrijven aan de belangrijkheid van de figuren. Het kan aan mijn intellectueel-elitaire hiërarchie van waarden liggen, maar wat bijvoorbeeld over de lotgevallen van luchtvaartpioniers, de strategische successen of toevalstreffers van voetballers, de populaire liedjes van cabaretiers en de succesnummers van bandleiders wordt meegedeeld, lijkt me soms wat al teveel van het goede. Want op zich zijn, in een tijd van nog steeds groeiende belangstelling voor het dagelijks leven van de gewone man en vrouw, historische grepen uit de interessewereld van de gemiddelde televisiekijker, radio-luisteraar en krantelezer een goede zaak.

Opmerkelijk is de moeite die het talrijke auteurs heeft gekost om, ondanks—of misschien juist als gevolg van—hun toegespitste deskundigheid, door te dringen tot het ware karakter en innerlijke leven van de beschreven personen. Al gauw worden dan begrippen gehanteerd als introvert, persoonlijke spanningen en schijnbare tegenstrijdigheden of wordt er gewezen op moeilijk te nemen barrières en bijna niet door te prikken façades. Omstreden, imponerend en tegelijk irriterend, populair maar niet gemakkelijk—zo zijn blijkbaar nogal wat politieke en maatschappelijke 'machos' geweest, die dan ook worden getekend als eigenlijk slechts voor intimi vriendelijk, hartelijk en beminnelijk. Markante figuren hebben gewetensvolle levensbeschrijvers soms voor onoplosbare problemen gesteld. Zo is het laatstgenoemden ook lang niet altijd gelukt de beschrevene een bevredigende plaats te geven in een groter geheel. Opmerkingen als: hij was 'een merkwaardig man' (III, 270), 'hij was zichzelf' (III, 316) en de met instemming geciteerde kenschetsing 'hij vertegenwoordigt als het ware zijn eigen richting' (II,

RECENSIES

581) illustreren dit. Niet iedere auteur wist verder aan het eind van zijn bijdrage de door de redactie min of meer 'voorgescreven' karakteristiek als vanzelf bij de voorafgaande tekst te laten aansluiten. Origineel mag de medewerker worden genoemd die — als wilde hij er maar direct van af zijn — zijn artikel aldus begint: NN 'genoot een goede gezondheid en had een blijmoedig karakter' (III, 273). Ten slotte kan ik me niet aan de indruk onttrekken dat de — overigens verdienstelijke en vanuit eigen ervaring schrijvende — chroniqueur van levensverhalen uit de radio- en televisiewereld een te zonnige kijk heeft op al die vrolijk, hartelijk en collegiaal hetende lieden. Hier lijkt me enige zelfprojectie in het spel te zijn.

Nog meer dan bij deel I is het mij opgevallen met welk een verscheidenheid bekend geworden Nederlanders — variërend van beroemd tot berucht — gereageerd hebben op oorlog en bezetting. Ook nu kregen zij doorgaans een waardige, zo objectief mogelijke beschrijving, zonder verheerlijking of verguizing, maar ook zonder afstandelijke relativering of opdringerige vergoelijking. Voor een 'revisionistische' oorlogsgeschiedenis, waar immers menigeen mee bezig is, biedt een belangrijk deel van het in het *BWN* opgeslagen geheel van biografieën waardevolle gegevens en nuttige verwijzingen naar nog niet genoeg gebruikte bronnen. Vanzelfsprekend zal een zich steeds verschuivend perspectief voor voldoende differentiatie blijven zorgen. In het bijzonder inzake het hete hangijzer 'collaboratie' is van toepassing, wat een der schrijvers opmerkt: 'De discussie over de schuldvraag zal echter door de historici worden voortgezet zonder ooit tot een definitieve uitspraak te kunnen leiden. De grenzen tussen zuiverheid en verantwoordelijkheid zijn daarvoor te moeilijk te trekken' (111,103).

Ook in de beide hier besproken banden treft de lezer voor het grootste deel twintigste-eeuwers aan, met daartussen een aantal negentiende-eeuwers. De daaraan voorafgaande eeuwen zijn slechts met enkelingen vertegenwoordigd. Aan het ten principale beleden voornemen om verouderde biografieën uit het *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek (NNBW)* te vervangen is tot nu toe nauwelijks gevolg gegeven. Overeenkomstig hetgeen daarover eerder door mij is opgemerkt ben ik daar niet rouwig om. Wanneer echter het voornemen in de toekomst dusdanig wordt gerealiseerd als in deel II bij Groen van Prinsterer is geschied, trek ik mijn toen geuite bezwaren graag weer in. Aan het einde van een diepgravende schets, die niettemin helder en bondig is geformuleerd, verwijst de desbetreffende auteur souverain naar de geheel andere bijdrage over Groen in het *NNBW*. Dat één artikel in dit verband voor het voetlicht wordt gehaald, betekent natuurlijk geenszins dat er niet zeer vele uitstekende bijdragen in deze bij elkaar 1322 pagina's tekst staan afgedrukt. Mijns inziens heeft elk van de beide delen volledig aan de door de redactiecommissie uitgesproken wensen beantwoord. Meer zelfs dan dat ze de gebruiker 'niet teleurstellen' en 'tot nut zijn' zullen ze, samen met deel I, allengs tot diens vertrouwde en onafscheidelijke vraagbaak uitgroeien.

J. A. Bornewasser

H. P. Neuheuser, e. a., ed., *Ontsluiting en gebruik van historische landkaarten* (Maastricht: Limburgs Geschied- en oudheidkundig genootschap, Keulen: Rheinland Verlag, 1988, 332 blz., f52,-, ISBN 3 7927 1010 2).

De hier te bespreken publikatie is een bundeling van de voordrachten die zijn gehouden tijdens een bijeenkomst van het Benelim convent van archivariissen, een samenwerkingsverband van archivariissen in de beide Limburgen en het Rijnland. Deze bijeenkomst was voor het eerst aan een centraal thema gewijd, namelijk het ontsluiten en het gebruik van historische kaarten. Uit